

Diyanet İşleri Başkanlığı ve Yeni Yüzyıldaki Önemi

Mehmet Nuri Yılmaz*

Görevleri ve fonksiyonları itibariyle Devletimizin; toplumda sosyal barışı ve bütünlüğü sağlayan en önemli bir kuruluşu olan Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasından sonra, dinin siyasetin dışında tutulması prensibinden hareketle, 03 Mart 1924 tarihinde Şer'îye ve Evkaf Vekaleti kaldırılarak, bu vekaletin din ile ilgili işlerini yürütmek üzere kurulmuştur.

Bilindiği üzere, Osmanlı döneminde günümüzde Adalet ve Milli Eğitim Bakanlıkları, Yüksek Öğretim Kurumu, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi birçok kurumca yürütülen hizmetler, meşihat makamının uhdesinde bulunuyordu. XIX. yüzyılın başlarından -özellikle de Tanzimat döneminden- itibaren şeyhulislamlığın görev ve yetki alanı giderek daraltılmış, daha Cumhuriyet dönemine gelinmeden yargı, eğitim ve vakıflarla ilgili görevlerin büyük bölümü Adliye, Maarif ve Evkaf Nezaretlerine verilmiştir. Cumhuriyeti kuran kadrolar da, bu hizmetlerin tek kurum yoluyla yürütülmesi yerine ayrı

ayrı kurumlar tarafından icra edilmesini, modern devletin yönetim sistematığıne daha uygun bulmuşlar ve bu anlayışın sonucu olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı devletin içinde resmi bir kurum olarak yerini almıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, mevcut statü itibariyle genel bütçeye dahil ve Başbakanlığa bağlı olan, tüzel kişiliği bulunmayan bir kuruluştur. Görevleri "İslam Dininin inançları, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili işleri yürütmek, din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek" olarak tespit edilmiştir. Bunun şekli de Anayasamızda belirlenmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nı anayasal bir kurum olarak düzenleyen T.C. Anayasası, Başkanlığın bu görevlerini; laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünlüşmeyi amaç edinerek yerine getireceğini belirlemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin "Laik" bir devlet olması sebebiyle, din işlerinin devlet eliyle yürütülmesi, devlet teşkilatı içerisinde din işlerini yürüten bir kurumun yer alması ve bu kuruma genel bütçe içerisinde yer verilmesi, bir kısım çevrelerce değişik biçimlerde yorumlanmaktadır. Bazı çevreler, din işlerinin siyasi iktidarın emrindeki bir teşkilat tarafından yürütülmesinin güvenilir olamayacağı tezini ileri sürerken; bazı çevreler de bu kurumun varlığının devletin din işleriyle uğraşması anlamına geldiğini, Batı'da örneği olmayan bu durumun laiklik kavramı ile bağdaşmadığını, dolayısıyla devletin laik devlet kavramının dışında kaldığı görüşündedirler.

Her ülkenin, kendi tarihi geleneğine ve sosyal şartlarının gereklerine paralel bir yapılanmaya gitme hakkına sahip olması tabii hakkı olacağından, bu eleştirileri haklı bulmak mümkün değildir. Esasen, İslam tarihi boyunca kurulmuş bütün İslam devletlerinde, din işleri devlet teşkilatı içinde yer alan kurumlar aracılığıyla yürütülmüştür. İslâm Dün-

(*) *Diyanet İşleri Başkanı.*

yasında daha Abbasilerden itibaren Kadi'l-Kuzatlık (en yüksek hakimlik) görevi ihdas edilmiştir. Bilim ve fikir sahasında geniş bir eğitim-öğretim özgürlüğü tanınmış olduğu halde; bu makamın İslâm Dini hükümlerinin yorumlanması ve uygulaması konusunda resmi bir merci olarak gerekli görüldüğü, yerel hakimlerin, din görevlilerinin yeterlilik ve hizmetlerini denetlemekle yetkili kılındıkları; "muhtesip" adlı müfettişlerin görevleri içinde bu tür hizmetlerin daima önemli bir yer işgal ettiği tarihi bir vakia olarak bilinmektedir.

Aynı şekilde, Büyük Selçuklu Hükümdarı Alparslan ve Melikşah devrinde Vezir'i Âzamlık yapmış olan Nizâmülmülk tarafından medreselerin açılmasıyla birlikte, resmî din eğitimi ve din görevlilerinin yetiştirilmesi bir devlet/kamu görevi olarak kabul edilmiş; neticede bütün İslâm Dünyasında bu tür uygulamalar teşkilatlanma sürecine girmiştir. Bu hizmetlerin hiyerarşik örgütlenmesi, Osmanlılar döneminde belirli hukuki ve geleneksel bir yapılanma içine almıştır. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın "İlmiye Teşkilâtı" adlı eserinde, bu konuda geniş ve yeterli bilgiler verilmiştir. 3 Mart 1924'e kadar medreseler, Şeyhül-İslâmlığa bağlı olarak görev yapmışlardır. İstiklâl Harbi süresince (1920-1924) Anadolu'daki medreseler ise, Ankara Hükümetine bağlı Şer'iyye ve Evkaf Vekâletine bağlı olarak eğitim faaliyetine devam etmişlerdir.

Bu gelenek ve tecrübeye dayanan Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatını vergileriyle finanse eden ve sunduğu hizmetten yararlanan halkımızın da bunu bir problem olarak görmediği, yakın geçmişte Türkiye'de din, toplum ve siyaset üzerine yapılan bilimsel bir araştırmada ortaya konmuştur. Bulgular halkımızın Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, devlet teşkilatı içinde konumunu muhafaza etmesini istediği sonucunu göstermiştir.⁽¹⁾

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, laik bir devlet olmakla birlikte din hizmetini bir kamu hizmeti kabul etmiş ve İslam Dini'nin inanç ve ibadetlerle ilgili işlerini yürütmek üzere Diya-

net İşleri Başkanlığı teşkilatını kurmuştur. Cumhuriyetimizin ilk ve önemli kurumlarının başında gelen Diyanet İşleri Başkanlığı kurulduğu tarihten itibaren görevlerini; yüce dinimizin öngördüğü biçimde yerine getirmenin yanısıra, gerek ülke sınırlarımız içerisinde ve gerekse teşkilatı ya da görevlisi bulunan ülkelerde milli birliğimizin ve sosyal barışın sağlanması konusunda sürekli ve etkin bir görev icra etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, din işlerini yürüten ve siyasi bir kurum olan Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti'ni kaldırması, yerine de Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kurması, dinin siyasetin dışında tutulması esasına dayanmaktadır. Nitekim, Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti'ni kaldırıp Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kuran kanun, aynı gerekçe ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti'ni de kaldırarak Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti (Genelkurmay Başkanlığı) teşkilatını da kurmuştur.

Din işlerinin devlet tarafından yürütülmesi, devlete din hürriyeti üzerinde bir denetim yetkisi kazandırmaktadır. Ancak bu yetki, dini inançlara tecavüzleri önleyici tedbirleri almak, dini taassubu, ibadetlerin, dini ayin ve törenlerin, kamu düzenine ve genel ahlaka aykırı olmasını önlemek biçimindedir. Yoksa bireylerin, manevi hayatına ilişkin bölümleri için bir kısıtlama maksadını taşımamaktadır. Başkanlığın özel mevzuatı baştan aşağı dikkatlice incelendiğinde, bu teşkilat mensuplarına verilen görevin sadece din hizmeti sunma olduğu kolaylıkla anlaşılacaktır. Devlet maaş verdiği din görevlisini, dini vazifesini yaptığı için değil, yapmadığı için cezalandırmaktadır. Görevini iyi bir şekilde yapanlar ve emsallerine göre daha başarılı bulunanlar ise çeşitli usullerle ödüllendirilmekte veya taltif edilmektedirler. Ancak din yerine şahsi yorumlarını aktararak görevlerini istismar edenlere, devletin fırsat vermemesi de gayet doğaldır. Kamu yararı da bunu gerektirir.

(1) Ali Çardakoğlu, Binnaz Toprak, *Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*, İst. 2000.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti, din ile ilgili işleri yürütmek üzere Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatını kurarken toplumun manevi bünyesinin alt yapısını da oluşturmuş, din görevlisi yetiştirmek ve toplumun dini bilgileri almalarını sağlamak üzere dini eğitim kurumlarını da kurmuştur. Yüksek öğretim kurumu olarak ilahiyat fakülteleri, orta öğretim kurumu olarak imam-hatip liseleri dini eğitim veren öğretim kurumlarıdır. İlk ve orta öğretim kurumlarının müfredat programları içerisinde "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" ders programları da bulunmaktadır. Bunlardan ayrı olarak gerek camilerde ve gerekse de Kur'an kurslarında yaygın din eğitimi yapılmaktadır.

Diğer taraftan din işlerinin, Diyanet yapılanması dışında bir sisteme bırakılması, mevcut durum itibarıyla bir takım telafisi güç olumsuz sonuçlara sebebiyet vereceği izahatın varestedir. Örneğin; dini uygulamada birlik bozulabileceği gibi, dini hükümler içinden tercih yapma mercii ortadan kalkacağı için İslami hükümlerin farklı ve keyfi bir biçimde yorumlanmasının yolu açılmış olacak, bunun sonucunda kavga ve çatışmalara zemin hazırlanmış olacaktır. İnsanlık tarihi, mezhep kavgalarının acı bilançolarını gözlerimizin önüne sermektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı, günümüzde mevcut altyapı ve insan kaynaklarını en verimli bir şekilde kullanarak, bütün yurt düzeyinde ve Amerika'dan Avustralya'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada, vatandaş ve soydaşlarımıza; irşat ve tebliğ hizmetleri, ibadet ve cami hizmetleri, dini eğitimi ve dini yayın hizmetleri sunma, İslam imanını, öğretilerini, ibadet biçimlerini ve ahlak prensiplerini halkımıza anlatma ve aktarma gayreti göstermektedir.

Sunulan hizmetin önemi izahatın varestedir. Çünkü din, manevi hayatımızı bütün yönleriyle kucaklayan, insan olarak nihai ilgi ve endişelerimize, hayatın anlamı ile ilgili temel sorularımıza hitap eden bir müessesesidir. Bu özelliği ile din hizmeti, başta din bilimleri

olmak üzere, felsefe, tarih, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, sanat ve estetik gibi bir çok bilim alanının ortaya koyduğu verilerden yararlanmayı gerekli kılan bir hizmet alanıdır. Ayrıca din hizmeti sunmak bağlamında günümüzde, insanlara sadece dinle ilgili sadece mücerret bilgiler aktarmanın da yeterli gelmediği müşahede edilmektedir. Artık günümüzde insanlar, herhangi bir konuda dinin ne dediği kadar niçin söylediğini (mekasid) de öğrenmek istemektedirler. Kaydedilen bu aşama çok önemlidir. Çünkü bu bilgi toplumuna doğru dönüşüm halinde olduğumuzun da bir habercisidir. Esasen dinimiz, insanların körü körüne iman etmeleri yerine, neye niçin iman ettiklerine ikna olduktan sonra iman etmelerini istemektedir. İkna yoluyla sahip olunan inanç, İslam literatüründe tahkik-i iman diye adlandırılmıştır.

Bu itibarla dini bilgi verirken insanların hem gönüllerine hem de akıllarına aynı derecede hitap etmek özellikle günümüzde büyük önem arz etmektedir. Şu ana kadar özveriyle hizmet yapmaya çalışan Diyanet İşleri Başkanlığı personeli, bundan böyle dini bilgilerden dini düşünceler üreterek insanların gönüllerine ve akıllarına hitap edecektir.

Din hizmeti ifa eden bir kişinin, dini hükümleri doğru tahlil edebilmesi ve insanlara doğru sunabilmesi için her şeyden önce zihnini, doğru düşünmek için gerekli olan asgari donanıma sahip kılması gerekir. Doğru düşünebilmek için her şeyden önce, insan aklını tenakuzları fark edebilecek seviyeye getirmelidir. İslam'da taassubun, ön yargının, ideolojik davranışın, içkinin, uyuşturucunun yasaklanmasının altında yatan hikmetlerden biri de, bunların insan aklını köreltmesi gibi bir fonksiyonu olmasıdır. Çelişkileri fark etme yeteneğini kaybetmiş kişileri bekleyen en büyük tehlike, çelişkilerle kucak kucağa yaşamaktan haz duyar hale gelmesi, olay ve olguları olduğu gibi değil, işine geldiği şekilde görmeye başlaması ve bilgiyi keyfice manipüle etmesidir. Bir başka tehlike ise insanların arzu, duy-

gu, hayal, vehim ve önyargılarından kolayca etkilenerek doğrunun münhasıran kendisine ait olduğu fikrine sahip olmalarıdır. Kur'an-ı Kerim bu psikolojiyi "*her grup kendinde bulunan (bakikat zannı) ile sevinmektedir*" ifadeyle ortaya koymaktadır.

Bilindiği üzere gelişen iletişim teknolojisi sonucu oldukça küçülen dünyada, devletler, milletler ve kültürler arasında bilgi alışverişinin hızlanması, her şeyi sürekli değişim olgusu ile karşı karşıya getirmiştir. Bu yüzden din hizmetlerinin daha bilimsel, daha teknik ve daha güncel bir zemine oturtulması acil ihtiyaç haline gelmiştir. Yukarıda da temas ettiğimiz gibi dinin klasik sunumu, yeterli olmamaktadır. Dinin medyada anlatımı ise tamamen değişik bir format ve yetenek gerektirmektedir.

Teşkilat olarak önümüzdeki yüzyılda kendimizi daha güçlü hissedebilmemiz amacıyla, kalifiye personel eksikliğini gidermek amacıyla insan kaynakları, bilişim teknolojisi ve araştırmaların önemi ve lüzumuna inanarak gerekli planlamalara başlamış olmanın mutluluğunu yaşıyorum.

Çağımızda artık formata göre hizmet üretmenin, geçerli bir yöntem olduğunun farkındayız. Bu yüzden Diyanet İşleri Başkanlığı olarak ilk önce önümüzdeki zaman diliminde dünya ölçeğinde hizmet götürdüğümüz alanın formatlarını, anlayış tarzlarını, bilgi seviyelerini bilimsel bir şekilde tespit etmek için yoğun bir çalışmayı başlatmayı planlıyoruz. Başkanlığımız bir taraftan Türkiye'den çalışmak için yurtdışına giden vatandaşlarımıza, diğer taraftan da Türk Cumhuriyetleri, Balkan-Kafkas ülkeleri ile Türk ve Müslüman topluluklara hizmet götürmektedir. Sunulan bu hizmetlerin başarısı, sadece Başkanlığımızı değil, ülkemizin itibarını ve geleceğini de ilgilendirmektedir. Dolayısıyla bu bölgelerin çok yönlü tanınmasına yönelik olarak ciddi araştırmaların yapılmasına da ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun

yanı sıra yurtdışı teşkilatında hizmet alacak olan görevlilerimizin, kafalarındaki düşüncelerini en az bir yabancı dille rahatça anlatabilecek veya yabancı dilde konferans sunabilecek bir duruma gelmelerini sağlayacak tedbirler geliştireyoruz.

Türkiye, tarihi birikimi, coğrafi konumu, ekonomik potansiyeli vb. sebeplerle İslam alemi ve dünyadaki gelişmelere ilgisiz kalamaz. Türkiye'nin İslam dünyasına ve insanlığa verebileceği hizmetlerin hem tarihi, hem de güncel nedenleri bulunmaktadır. Gelişmeler Türkiye'nin yüzlerce yıllık tarihi tecrübesini ve Cumhuriyetle birlikte geliştirdiği model sistemini, İslam dünyasının istifadesine sunmasını gerekli kılmaktadır. Bunun için de İslam dünyasının dini teşkilatları ve din bilimleri alanında çalışma yapan merkezleri ile münasebetlerimizi geliştirmekteyiz. Ülkemizdeki araştırma kuruluşlarında gerçekleştirilen dini çalışmaların, İslam dünyası ve insanlık alemi ile paylaşılması, karşılıklı fikir alışverişi ile İslam düşüncesinin gelişimine katkıda bulunması da, hem İslam dünyasının kültürel bütünlüğü ve hem de insanlığın huzur ve mutluluk içinde yaşaması için gerekli ortamın meydana getirilmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu maksatla İslam dünyasında ve dünyanın diğer ülkelerinde yapılan ilmi araştırmalar belli bir sistematik içerisinde takip edilecektir. Birkaç akademisyenin kendi çabaları ve kısıtlı imkanlarıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarla bu işin üstesinden gelmesi mümkün değildir. Bu çalışmaların planlı, sürekli ve sistemli olması zarurettir.

Son olarak şunları belirterek yazımızı noktalayalım: Geçmişte olduğu gibi önümüzdeki yıllarda da, insana varoluşu hakkında en tatminkar bilgi şeması sunan din konusunda toplumun aydınlatılması, öneminden bir şey kaybetmeyecektir. Din duygusu insanda fitri olarak var olduğu için, bu duyguyu tatmine yönelik hizmetin de önemi kaybolmayacaktır.